

ДРАГАН МИЛАНОВИЋ
Археолошки институт, Београд

НАСЕЉЕ ЧЕРНАВОДА III КУЛТУРЕ НА ЛОКАЛИТЕТУ БУБАЊ

UDK: 903.4"634"(497.11) ; 902.2(497.11)"2008/2010"

DOI: 10.2298/STA1161101M

Оригиналан научни рад

e-mail: draganarh@gmail.com

Примљено: 21. фебруар 2011.

Прихваћено: 02. август 2011.

Апстракт. – Археолошким ископавањима 1954. године и 2008–2010. године на источном делу налазишта Бубањ у Новом Селу код Ниша констатовани су остаци насеља Чернавода III културе. Најновијим истраживањима испитане су насеобинске структуре и слој у којима је пронађен археолошки материјал, првенствено керамички, који се на основу технолошких, морфолошких и орнаменталних карактеристика опредељује керамичком стилу те културе. Поменути слој налази се непосредно испод слоја беличастосиве пепељасте земље и танког слоја компактне земље сиве боје, који потичу из развијених фаза касног енеолита, и изнад раноенеолитских слојева. Досадашња истраживања праисторијског насељавања локалитета Бубањ доказују да су области јужног Поморавља и Понишавља укључене у културни комплекс Чернавода III–Болераз који захвата већи део југоисточне и централне Европе.

Кључне речи. – Ниш, локалитет Бубањ, Чернавода III култура, касни енеолит.

Археолошко налазиште Бубањ представља узвишење у алувијалној равни шире зоне ушћа Нишаве у Јужну Мораву (Сл. 1–2). Дуготрајним насељавањем праисторијских заједница настао је моћан археолошки слој који налазишту даје одлике насеља типа тел. Првобитно су се на основу конфигурације терена могла издвојити три дела локалитета: западни, централни и источни.¹ Грађевинским активностима у двадесетом веку највећи део археолошког локалитета је уништен, тако да је данас остао очуван само његов североисточни део, чија дужина правцем северозапад–југоисток не прелази 70 m (Сл. 3).² Досадашњим археолошким ископавањима на источном делу локалитета Бубањ у Новом Селу истраживана је површина од приближно 380 m².³

Истраживањима Народног музеја у Нишу 1935. године на налазишту Бубањ утврђено је постојање четири праисторијска слоја и три нивоа становања.⁴ Археолошки налази са ових ископавања само су мањим делом сачувани, а подаци о контексту налаза и документација недостају.⁵ Дебљина археолошког

¹ Garašanin 1958a, Plan 1.

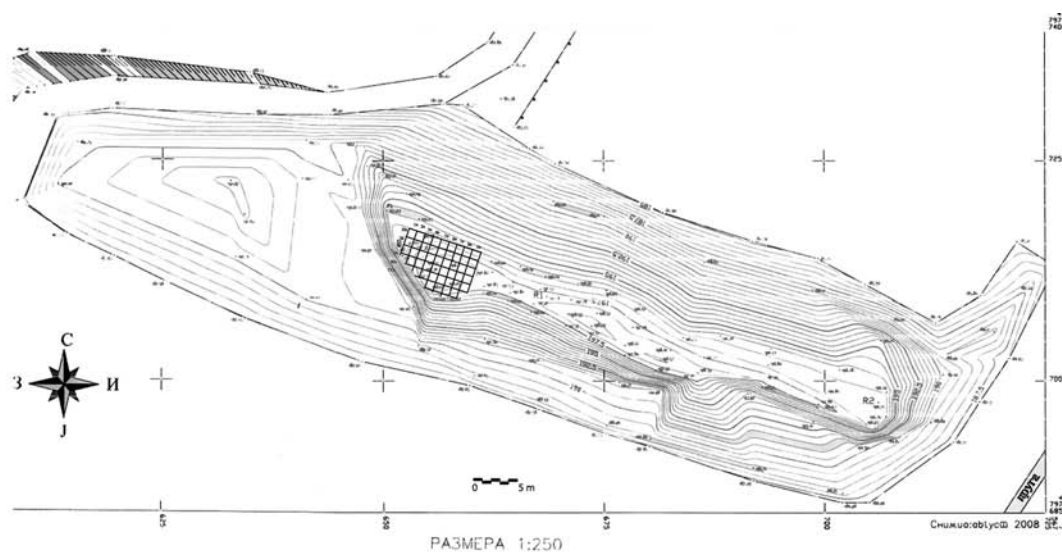
² Трајковић-Филиповић et al. 2008, 309, Фото 1–4, План 1. Прецизне димензије налазишта остаће непознате јер једини сачувани план потиче из времена када је источни део већ био уништен изградњом железничке пруге.

³ Garašanin 1958a, Plan 1; Garašanin 1957, Plan Beilage 4.

⁴ Orssich de Slavetich 1940, 26–38.

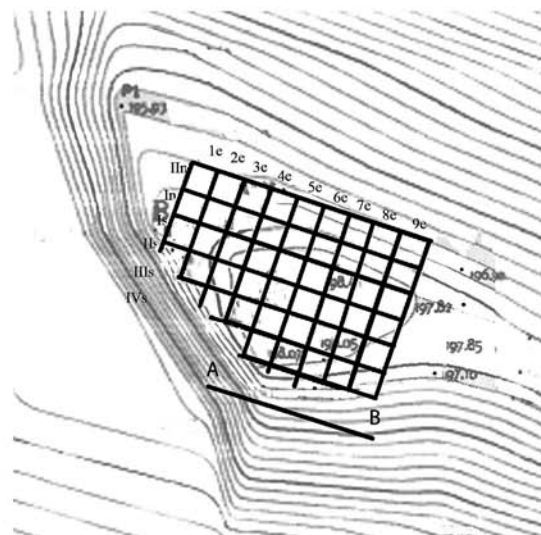
⁵ Једини подаци потичу из саме публикације (Orssich de Slavetich 1940).

* Чланак представља резултат рада на пројекту: *Археологија Србије: Културни идентитети, интеграциони фактори, технолошки процеси и улога централног Балкана у развоју европске праисторије* (бр. 177020) Министарства просвете и науке Републике Србије.

План 1. а) Ситуациони план локалитета Бубањ;
 б) Положај сонде I са обележеним квадрантима
 и профилом АВ

Plan 1. a) Situation plan of the site Bubanj;
 b) Position of trench I with denoted squares and profile AB

слоја разликује се у сондама (I, II, III и IV) на источном платоу и достиже до 3,45 m.⁶

Археолошка ископавања на том локалитету наставио је М. Гарашанин 1954–1958. године, што је омогућило дефинисање културе бакарног и раног бронзаног доба.⁷ Констатоване су три неолитске фазе Бубањ–Хум културе и то: Ia, Ib, и II. Накнадно је М. Гарашанин установио да развој културе није континуиран и да међу фазама постоје хијатуси, као и да налази грађевинског хоризонта III (ниво) имају аналогије у керамичком инвентару Чернавода–Рение II културе Доњег Подунавља и Олтеније.⁸ Ту нову културу означио је као Бубањ Ib и хронолошки позиционирао између Бубањ–Хум Ia и Ib.⁹

Увид у дневник теренских радова 1954. године и анализа керамичког материјала из нивоа III и IV сонде I (из 1954. године) показали су да оба хоризонта треба повезати са Гарашаниновим слојем 4, а да би налазе из нивоа III и део материјала из нивоа IV требало одредити у керамичком стилу Чернавода III културе.¹⁰

Археолошки институт у Београду и Народни музеј у Нишу, под руководством М. Стојића и А. Булатовића, започели су 2008. године истраживања локалитета Бубањ са циљем да се употпуне сазнања о вертикалној и хоризонталној стратиграфији,

разјасне недоумице које се тичу насељавања током појединих периода праисторије и олакша културно и хронолошко одређење археолошког материјала са ранијих истраживања.¹¹ Значај налазишта првен-

⁶ Orssich de Slavetich 1940, Abb. 1–3, 19, Plan II.

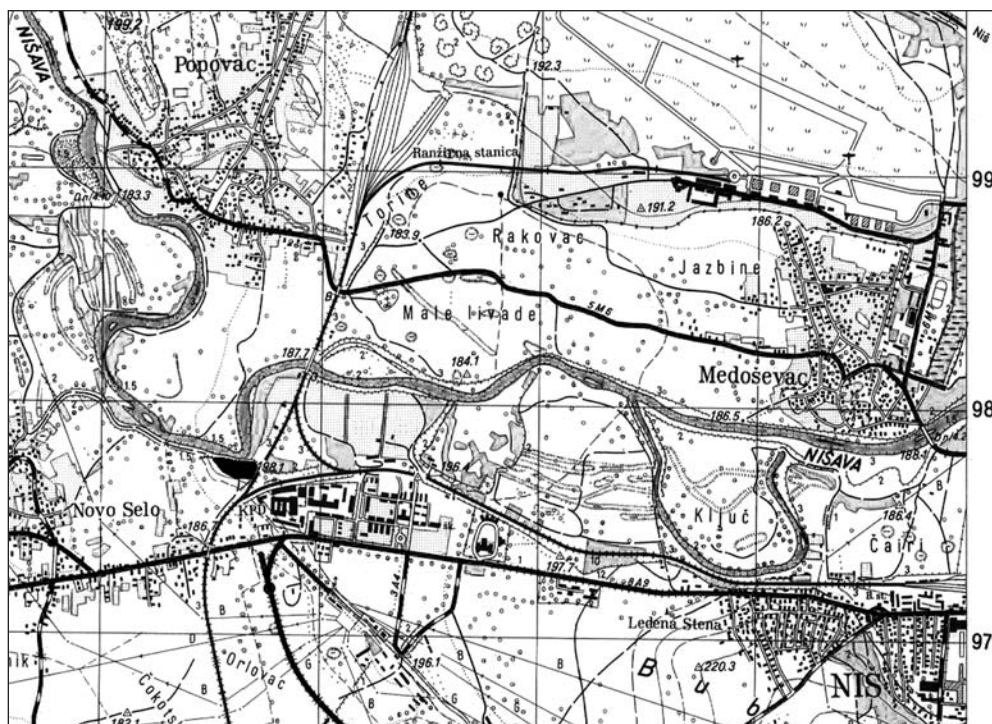
⁷ Garašanin 1957; Garašanin 1958a; Garašanin 1958b; Garašanin 1959a; Garašanin 1959b; Garašanin 1973, 175.

⁸ Garašanin 1982; Garašanin, Ђурић 1983, 9, 13.

⁹ Garašanin 1982; Garašanin, Ђурић 1983.

¹⁰ Милановић, у припреми.

¹¹ Захваљујем се М. Стојићу и А. Булатовићу на драгоценим саветима и помоћи током обраде археолошког материјала и Д. Николић на стрпљењу и корисним сугестијама приликом израде текста. Од 2008. године аутор текста је члан стручног тима археолошких истраживања на локалитету Бубањ.

Сл. 1. Положај налазишта Бубањ код Ниша

Fig. 1. Location of the site Bubanj near Niš

ствено се огледа у заступљености култура енеолитског периода. Поред тога што омогућавају успостављање одговарајућих односа између појединих грађевинских хоризоната, ревизионим истраживањима добијени су и значајни подаци о природном окружењу и ресурсима.

ВЕРТИКАЛНА И ХОРИЗОНТАЛНА СТРАТИГРАФИЈА НАЛАЗИШТА И ПОЛОЖАЈ НАСЕОБИНСКОГ ХОРИЗОНТА ЧЕРНАВОДА III КУЛТУРЕ

Археолошким ископавањима 2008–2010. године истраживана је површина од приближно 40 m² (сонда I – План 1).¹² Констатована је дебљина археолошког слоја од 3 до 3,5 m. Истраживања су вршена откопним слојевима дебљине приближно 0,05 m, у оквиру квадратне мреже 1 x 1 m. У јужном делу сонде констатовано је шест културних слојева (Сл. 4/1–6), који сведоче о насељавању локалитета од неолитског до раног бронзаног доба. Ископавањима 2008. и 2009. године у потпуности су истражени: позносредњовековни гробови, најмлађи слој са праисторијским и рецентним налазима (Сл. 4/6), слој раног бронзаног доба (Сл. 4/5), касноенеолитски (Сл. 4/3–4) и раноенеолитски слојеви (Сл. 4/3). Културни

слојеви формиран изнад здравице (Сл. 4/1–2), који се још увек истражују, припадају раноенеолитском и неолитском периоду (старчевачка култура).

Током истраживачке кампање 2009. године испитан је слој мрке боје (Сл. 4/3), чија дебљина варира од 0,2 до 0,6 m (у јужном делу сонде 0,2–0,4 m). У вертикалној стратиграфији поменути слој се јавља непосредно испод слоја пепељасте земље беличастосиве боје и танког слоја компактне земље сиве боје, дебљине 2–4 cm, који потичу из развијених фаза касног енеолита, и изнад слоја жуте боје. Слој компактне земље сиве боје (набој) простире се на целој површини сонде, а делимично је оштећен укопавањем веће структуре у источном делу сонде (објекат 15), која припада развијеној фази касног енеолита (Сл. 5a) и позносредњовековних гробова (Сл. 5b). Констатован је постепено пад тог слоја ка југу. Због поменутих накнадних укопавања, слој мрке боје је оштећен у појединим деловима сонде. У горњем делу тог слоја констатоване су насеобинске целине, које су на основу карактеристичних налаза,

¹² Првобитно је започето истраживање површине од приближно 50 m². Током кампање 2009. године истраживана површина је смањена због недостатка финансијских средстава и временског ограничења.

Сл. 2. Локалитет Бубањ из 1957. године, са југоистока

Fig. 2. Site Bubanj in 1957, from the southeast

првенствено уломака керамичких посуда, одређене у Чернавода III културу. Те целине обележене су као објекти 22, 23 и 31 (Сл. 6). У доњем, за нијансу тамнијем делу поменутог слоја констатовани су објекти из старијег Криводол – Салкуца – Бубањ културног комплекса (објект 26, Сл. 4, 6).

НАСЕОБИНСКИ ОБЈЕКТИ И НАЛАЗИ КЕРАМИЧКИХ ПОСУДА ЧЕРНАВОДА III КУЛТУРЕ – АРХЕОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА 2009. ГОДИНЕ

Објект 22 је констатован као зона сиве набијене земље са траговима гаражи и остацима лепа у слоју мрке земље (Сл. 6). Димензије су 0,7 x 0,65 m, док је дебљина набоја приближно 1 cm. Из те целине потичу фрагмент посуде коничних зидова декорисан двоструком пластичном траком испод обода (Т. III/2) и коленаста дршка (Т. III/3), који одређују објект у хоризонт Чернавода III културе.

Објект 23 је констатован као концентрација керамичких фрагмената и животињских костију у слоју мрке земље (Сл. 6). Већи део керамичког посуђа рађен је од глине, уз додавање песка, понекад и каменчића, уједначеног је печења у тоновима мрке,

ређе сиве боје, најчешће углачане или пригlačане површине. Посуде су украшаване плитким канелурама, кратким урезима у хоризонталном низу најчешће на споју конуса, урезаним мотивима или су неукрашене. Заступљене су зделе левкастог врата са мање или више наглашеним спојем горњег и доњег конуса (Т. I/3; III/1), зделе увученог обода, пехари и амфоре лоптастог трбуха (Т. I/4, 6). Посуде рађене од глине уз додатак ситног камена и доста песка, слабије печене, најчешће мрке боје, углавном нису глачане. Украшаване су плитким овалним удубљењима у хоризонталном низу, пластичним тракама на којима су плитка удубљења изведена отисцима прста или низ кратких уреза, барботин техником (Т. I/5), урезивањем (Т. I/6) или сочивастим испупчењима у низу (Т. I/7). Веома се често јављају конични лонци са једном или две пластичне траке испод обода (Т. I/1–2).

Уз источни профил сонде констатован је укоп приближно кружне основе дубине 0,7 m и пречника од приближно 2 m, који је означен као објект 31 (Сл. 6). Испуну је чинила мрка пепеласта земља са гаражи и ситним грумењем црвене запечене земље. Тај укоп је делимично оштетио горњи део једног старијег објекта (ров, објект 34). У том објекту нађени су бројни фрагменти керамичких посуда, оштећена

Сл. 3. Локалитет Бубањ из 2008. године, са југа

Fig. 3. Site Bubanj in 2008, from the south

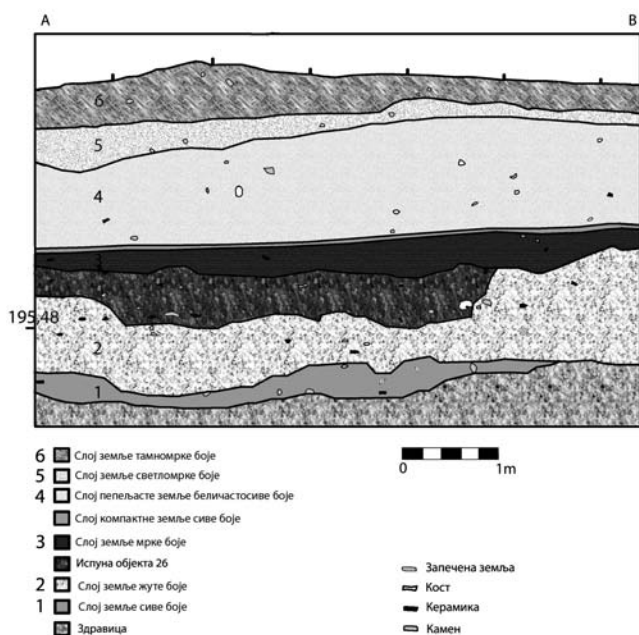
керамичка антропоморфна фигурина, камене и коштане алатке и животињске кости. Посуде финије фактуре, рађене су од глине уз додатак песка, често и каменчића, печене у тоновима мрке или сиве боје, углачане или пригlačане површине. Од керамичких облика заступљене су: здела левкастог врата наглашеног споја горњег и доњег конуса (Т. II/4), дубље полулоптасте зделе (Т. II/3, 6) и лонац профилисаног обода, цилиндричног врата и благо заобљеног трбуха (Т. II/5). Посуде су украшаване канеловањем (Т. II/4, 7) или кратким вертикалним или полумесечастим урезима у хоризонталном низу (Т. II/3–6). Често су ободи посуда украшавани урезаним паралелним краћим дужима или јамичастим удубљењима. Керамичко посуђе грубе фактуре, рађено од глине уз додатак доста песка и ситног камена, печено у тоновима мрке или сиве боје, није глачано, а орнаментисано је пластичним тракама на којима су плитка удубљења изведена отисцима прстом или низом кратких уреза (Т. III/1–2).

У културном слоју налажени су фрагменти зделе левкастог врата наглашеног споја горњег и доњег конуса (Т. III/4), део поклопца типа Братислава (Т. III/5), посуда декорисаних широким хоризонталним и косим канелурама (Т. III/6, 7) и посуда грубе фактуре орнаментисаних пластичним трака-

ма, на којима су најчешће отисци прстом или кратки урези у низу.

ТИПОВИ И ОРНАМЕНТАЛНЕ ТЕХНИКЕ КЕРАМИЧКИХ ПОСУДА НА ПРОСТОРУ ЧЕРНАВОДА III–БОЛЕРАЗ КУЛТУРНОГ КОМПЛЕКСА

Оршићева истраживања из 1935. године, Гаршанинова из 1954. године, и коначно, најновија ревизиона археолошка ископавања указују на постојање веома сличне стратиграфије источног дела локалитета. У трећем слоју уочени су остаци насеобинских објеката у виду надземних грађевина и јама (укопа), који се на основу налаза, првенствено фрагмената керамичког посуђа, могу одредити у Чернавода III културу. Насеобински нивои III и IV констатовани истраживањима 1954. године, објекти 22, 23, 31 и одговарајући слој, који су истражени током археолошке кампање 2009. године, пружили су обиље керамичког материјала Чернавода III културе. Керамички стил културе, и њој сродне Болераз фазе баденске културе, подразумева одређене специфичности које се тичу начина израде, обраде површина, технике украшавања и типова посуда.

Сл. 4. Јужни профил сонде I – профил АВ

Fig. 4. South profile of trench I – profile AB

Према фактури могу се издвојити три врсте керамичког посуђа. У прву групу спадају посуде рађене од глине уз додатак песка, танких зидова, веома доброг печења у тоновима црне, мрке или сиве боје, углачане, пригlačане, ретко и полиране површине. Тој групи припада мали број фрагмената. Другој, најбројнијој групи, припадају посуде рађене од глине уз додатак песка, често и каменчића, а веома ретко и уситњене школке. Посуде су добро печене најчешће у тоновима мрке, сиве, ретко и црне боје. Површине су углачане, пригlačане, често и необрађене, а изузетно ретко полиране. Трећу групу чине посуде рађене од глине помешане са доста песка и каменчића, нешто слабијег печења, мрке, ретко окер или сиве боје. Површине су најчешће необрађене, ретко пригlačане.

На керамичком посуђу преовлађују три орнаменталне технике: канеловање, убадање и урезивање. Посебно је карактеристично украшавање унутрашњег дела посуда вертикалним или косим канелурама. Спољне површине декорисане су вертикалним, ређе хоризонталним ширим канелурама, а јавља се и комбинација косих и вертикалних канелура. Веома често су заступљени хоризонтални низ кратких вертикалних, ређе косих уреза и украшавање јамичастим убодима на споју горњег и

доњег конуса или на самом ободу посуда. Регистровано је и урезивање снопова косих, вертикалних и хоризонталних дужи и других урезаних мотива који се због фрагментованости само делом могу сагледати. Веома ретко се јавља жлебљење. Лонци су углавном грубе фактуре, нису глачани, а украшавани су хоризонталним и вертикалним пластичним тракама. На Бубњу је спорадично констатовано и украшавање тзв. организовано и неорганизовано барбојин техником. Знатан део керамичког материјала није орнаментисан већ је глачан или само пригlačан.

Најкарактеристичнији и најзаступљенији облик посуде у хоризонтима ове културе на Бубњу је тип зделе лекастог или коничног врата са мање или више наглашеним спојем горњег и доњег конуса посуде. Украс у виду хоризонталног низа ситних убода или вертикалних кратких уреза налази се на споју конуса, а неретко се јавља и канелован орнамент са унутрашње стране посуде. Тај тип зделе констатован је у објекту 23 (Т. I/3; III/1), објекту 31 (Т. II/4), у слоју (Т. III/4), као и приликом истраживања 1954. године, у нивоу III (Т. IV/1) и нивоу IV (Т. V/1, 3). Такве зделе налажене су на локалитетима у Србији, Босни, Румунији, Бугарској, Мађарској, Аустрији, Чешкој, Словачкој и у северноалпској области.¹³ У објекту 31 регистрован је тип полулоптасте зделе (Т. II/1, 3, 6), као и у нивоу III (Т. IV/3; V/4), а тип зделе увученог обода констатован је у објекту 23 и у нивоима III и IV (Т. IV/5; V/2). Овакве посуде евидентирани су у Србији, Румунији, Бугарској, Мађарској, Чешкој и Словачкој.¹⁴ Током Гарашанинових истраживања нађени су и поједини типови здела који нису пронађени током капања 2009. године. То су: конична здела са благо наглашеним спојем горњег и доњег конуса (Т. IV/4), биконична

¹³ Glišić 1961; Karmanski 1970; Tasić 1975; Medović 1976; Tasić 1987; Tasić 1995; Jevtić 2001; Tasić 2001; Govedarica 2001; Petrović, Jovanović 2002; Morintz, Roman 1968; Roman 2001; Nica 2001; Nemeti 2001; Alexandrov 1995; Lichardus, Krastev Iliev 2001; Zmeykova 2001; Nikolova 2001; Kalicz 2001; Bondár 2001; Horváth 2001; Ruttkay 2001; Zápotocký, Zápotocká 2001; Němejcová-Pavůvková 1964; Němejcová-Pavůvková 1979; Němejcová-Pavůvková 1984; De Capitani, Leuzinger 2001.

¹⁴ Glišić 1961; Karmanski 1970; Medović 1976; Tasić 2001; Jevtić 2001; Petrović, Jovanović 2002; Morintz, Roman 1968; Roman 2001; Nica 2001; Nemeti 2001; Lichardus, Krastev Iliev 2001; Zmeykova 2001; Nikolova 2001; Kalicz 2001; Horváth 2001; Zápotocký, Zápotocká 2001; Němejcová-Pavůvková 1964; Němejcová-Pavůvková 1984.

Сл. 5. Слој компактне земље сиве боје: а) у југоисточном делу сонде и део веће структуре чије укопавање је оштетило тај слој (објект 15), са истока; б) у југозападном делу сонде и дно позносредњовековног гроба (објект 6), са истока

Fig. 5. Layer of compact gray-colored soil: a) in southeast section of the trench and part of larger structure whose digging in damaged that layer (feature 15), from the east; b) in southwest section of the trench and bottom of late medieval burial (feature 6), from the east

здела (Т. IV/2), дубока лоптаста здела и зделе, пехари и шоље „S“ профилације. Наведени керамички облици део су инвентара насеобинског хоризонта Чернавода III–Болераз културног комплекса на налазиштима у Србији, Румунији, Бугарској, Мађарској, Аустрији, Словачкој и Чешкој.¹⁵ Од осталог керамичког посуђа као посебно препознатљив облик карактеристичног начина украшавања треба поменути налаз поклопца или тањира типа Братислава (Т. III/5). Ти поклопци везују се за баденску културу у централној Европи (Подунављу) и западном Балкану¹⁶ и хоризонт Чернавода III културе у централном, источном и јужном Балкану и доњем Подунављу.¹⁷ Део посуде лоптастог трбуха (пехара), украшен преплетом снопова косих канелура (Т. I/4),¹⁸ као и посуде са коленастом дршком (пехари са дршком украшеном вертикалним ребрима) имају аналогије у Болераз фази баденске културе.¹⁹ Канеловани орнамент заступљен је на локалитетима у Чешкој, Словачкој, Аустрији, Мађарској, Румунији, Бугарској, Србији, Албанији, Грчкој Егеји и представља карактеристику почетне фазе касноенеолитског периода.²⁰ Лонци и амфоре цилиндричног врата и лоптастог, ређе само благо заобљеног трбуха и они „S“ профилације, често се јављају у керамичком инвентару налазишта Чернавода III–Болераз културног комплекса. Коничне дубоке посуде (лонци), најчешће грубе фактуре, декорисани хоризонтално постављеном једном или са неколико

низова пластичних трака орнаментисаних отиском прста или краћим вертикалним зарезима налажени су у насеобинским целинама и у одговарајућем сло-

¹⁵ Karmanski 1970; Tasić 2001; Petrović, Jovanović 2002; Morintz, Roman 1968; Roman 2001; Nica 2001; Nemeti 2001; Lichardus, Krastev Iliev 2001; Zmeykova 2001; Nikolova 2001; Kalicz 2001; Bondár 2001; Horváth 2001; Ruttkay 2001; Němejcová-Pavůvková 1964; Němejcová-Pavůvková 1979; Němejcová-Pavůvková 1984; Zápotocký, Zápotocká 2001.

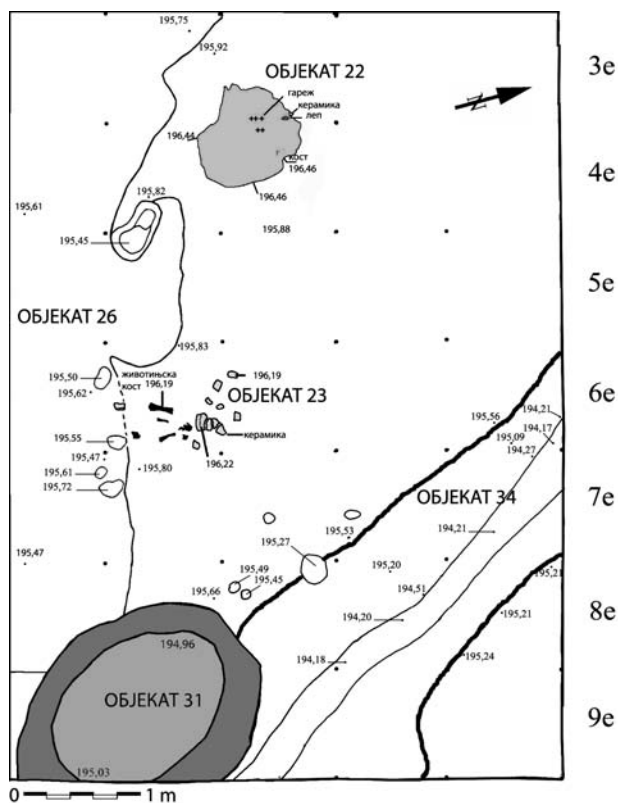
¹⁶ Němejcová-Pavůvková 1984, Obr. 11/тип II; 33/ тип II; Bondár 2001, Fig. 8; Govedarica 2001, Abb. 3/3; 4/1–2.

¹⁷ Alexandrov 1995, Fig. 2/1; Nica 2001, Abb. 4/2; Spasić 2008, Pl. 2–3; Tasić 1995; Medović 1976, Taf. II/9; Glišić 1961, I/2; Maran 1997; Idem 1998, Abb. 6; Morintz, Roman 1968, Abb. 29/20.

¹⁸ Karmanski 1970; Němejcová-Pavůvková 1984; Tasić 2001; Govedarica 2001; Ruttkay 2001; Zápotocký, Zápotocká 2001.

¹⁹ Němejcová-Pavůvková 1964; Idem 1984; Kalicz 2001; Zápotocký, Zápotocká 2001.

²⁰ Zápotocký, Zápotocká 2001; Němejcová-Pavůvková 1964; Němejcová-Pavůvková 1979; Němejcová-Pavůvková 1984; Ruttkay 2001; Kalicz 2001; Bondár 2001; Berciu 1964; Morintz, Roman 1968; Roman 2001; Nica 2001; Nemeti 2001; Драганов 1990; Leshtakov 2001; Lichardus, Krastev Iliev 2001; Zmeykova 2001; Лешаков 2002; Karmanski 1970; Medović 1976; Jevtić 2001; Tasić 2001; Govedarica 2001; Petrović, Jovanović 2002; Korkuti 2006; Séfériadès 2001.

Сл. 6. Објекти 22, 23 и 31 (Чернавода III) и објекти 26 и 34 (Криводол–Салкуца–Бубањ)

Fig. 6. Features 22, 23 and 31 (Cernavoda III) and structures 26 and 34 (Krivodol–Salcuța–Bubanj)

ју насеља на Бубњу (Т. I/1–2; II/2, 5; III/2). Такве посуде су веома честе на локалитетима Чернавода III–Болераз културног комплекса, али нису хронолошки и културно осетљив археолошки материјал јер је исти тип заступљен у керамичком инвентару старијег, Криводол – Салкуца – Бубањ културног комплекса, а нарочито у млађим, касноенеолитским културама. Слична ситуација је и када су у питању посуде чија је површина огрубљена премазивањем влажном глином (*barbotine*) и једним од омиљених украса, орнаментисањем обода посуда јамичастим удубљењима или косим урезима. На повезаност са старијим периодом указује украс на једној здели из нивоа III (Т. IV/3) који је веома сличан стилу украшавања Чернавода I културе у Румунији,²¹ као и типови здела, лонаца и амфора цилиндричног или левкастог врата и лоптастог трбуха какви су пронађени на Бубњу.²² Украс у виду хоризонталног низа овалних испупчења може се довести у везу са тзв. *Linsen* орнаментиком,²³ неупоредиво чешћом у нешто мла-

ђем периоду позног енеолита. Посуде декорисане урезаним мотивима (урезане или жљебљене паралелне вертикалне или косе дужи, кратки, најчешће вертикални или коси урези) подједнако указују на сличност са керамичким стилем северних, средњеподунавских, источних, доњеподунавских и јужних области.²⁴

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Ископавањима 1954. године истражен је слој земље мрке боје који је Гарашанин обележио као слој 4. Овом слоју припадају нивои становања (грађевински хоризонти) III и IV. Првобитно су оба нивоа била одређена у Криводол – Салкуца – Бубањ културни комплекс. Ово је и разумљиво с обзиром на ондашње познавање и степен истражености енеолитског периода. Касније Гарашанин истиче да ниво III припада млађој култури, а означава је као Бубањ Ib. Овај ниво према истом истраживачу претходи култури Бубањ–Хум Ib (Баден–Костолац), и има паралеле у „материјалу групе Чернавода II–Рение“.²⁵ Анализирајући нивое и слојеве позног енеолита Д. Николић је истакла да се налази Гарашаниновог нивоа III на Бубњу могу приписати комплексу Чернавода III–Болераз.²⁶ Анализом археолошког материјала и увидом у дневник археолошких радова 1954. године констатовано је да ниво III треба одредити Чернавода III култури, а да се у нивоу IV осим материјала раноенеолитског периода јавља и

²¹ Manzura 1999, Figure 7.8.4. type 9/3.

²² Посебно су индикативне зделе увученог обода (Т. IV/5; V/2); за остало видети у: Manzura 1999, Figure 7.7.1; 7.7.2; 7.7.3; 7.7.4.

²³ Разлика у односу на тзв. *Linsen* орнаменту је у томе што се овде испупчења изводе из основне масе суда, а не аплицирањем. Видети: Karmanski 1970, Т. XXII/3; XXIII/4; Němejcová-Pavůková 1984, Obr. 7/17; 30/12; Roman 2001, Taf. 9/4; Nemeti 2001, Pl. I/2; XI/7; Zmeykova 2001, Т. VIII/5–6; Zápotocký, Zápotocká 2001, Abb. 16/2.

²⁴ Karmanski 1970; Medović 1976; Tasić 2001; Govedarica 2001; Petrović, Jovanović 2002; Kalicz 2001; Bondár 2001; Horváth 2001; Ruttkay 2001; Zápotocký, Zápotocká 2001; Němejcová-Pavůková 1964; Němejcová-Pavůková 1979; Němejcová-Pavůková 1984; Berciu 1964; Morintz, Roman 1968; Roman 2001; Nica 2001; Nemeti 2001; Jevtić 2001; Lichardus, Krastev Iliev 2001; Zmeykova 2001; Korkuti 2006; Sfériadès 2001.

²⁵ Garašanin 1982; Гарашанин, Бурић 1983, 9, 13.

²⁶ Nikolić 2000, 11.

млађи материјал Чернавода III културе. Ови грађевински хоризонти се пружају на различитим дубинама, на приближно истој површини сонде, а регистровани су према налазима знатних количина лепа и камена, два нивоа подница, дрвеном грађом и фрагментованим керамичким посудама. Упркос недостатку техничке документације, на основу описа из дневника ископавања 1954. године, у нивоу III могу се препознати остаци једне надземне грађевине. Део налаза из нивоа IV сугерише да се и остаци појединих подова са овог нивоа можда могу везати за грађевину насеља Чернавода III културе.

Слична запажања о стратиграфији источног дела локалитета Бубањ потврђена су археолошким истраживањима 2009. године када су у слоју земље мрке боје регистровани остаци насеља Чернавода III културе и старијег Криводол – Салкуца – Бубањ културног комплекса. Насеобински објекти представљају делове структура насеља Чернавода III културе. Објект 22 као зона сиве набијене земље са траговима гаражи и остацима лепа представља део девастиране, вероватно надземне грађевине. Пошто је објект 23 уочен на основу концентрације налаза на простору од приближно 1 x 1 m, при чему није констатована промена у квалитету земље из објекта у односу на слој у коме се налази, могло би се претпоставити да је ова целина веома плитак укоп. Објект 31 са знатним бројем фрагментованих налаза највероватније представља отпадну јаму.

Положај насеља на Бубњу, на узвишењу у равници зоне ушћа Нишаве у Јужну Мораву, представља веома важну стратешку тачку, место где су се спајали путеви са севера, југа, истока и запада. Сличан положај, доминантан у односу на околни терен, имају и друга насеља из овог периода у Србији: Градина у Батровцима, Гомолава код Хртковаца,

Бело Брдо код Винче, Мостонга I код Каравукова, Доња Брањевина I код Дeroња, Брза Врба код Ковина, Канал Месић код Вршца, Градина Остењак у Ликодри код Крупња, Масинске њиве и Јаричиште I код Лајковца, Вајуга–Корбово и Ушће Слатинске реке у ђердапској области, Маскаре–Бедем у зони става Западне и Јужне Мораве и Гладнице код Грачанице.²⁷ Низак степен истражености, слаба публикованост материјала са насеља овог периода и углавном једнослојни локалитети са слабо очуваним културним слојем условили су да у појединим областима постоје само индиције о насељавању (Церје код Каравукова, Лице код Ердевика, Бељарица код Земуна, Козлук код Вршца, локалитети у Вршцу, код Потпорња, Банатског Карловца и Ченте, Клиса код Новог Сада, Дивостин, Коса код Корићана, Смолућка пећина код Тутина, Градац у Злокућанима и Доња Топоница код Ниша).²⁸ Досадашња истраживања праисторијског насељавања локалитета Бубањ омогућавају констатацију да су области јужног Поморавља и Понишавља у потпуности укључене у Чернавода III–Болераз културни комплекс који захвата већи део југоисточне и централне Европе. Главне комуникације, долине већих река, ка северу и југу Поморавље, ка истоку долине река Нишаве и Тимока, а ка западу долина Топлице, биле су правци којима су остваривани популациони покрети и контакти, размене сировина и готових производа, уопште идеја и подстицаји технолошким инвенцијама, што је довело до интергације и широке распрострањености овог културног комплекса. У његовој позној фази долази до извесних промена које су се манифестовале даљим развојем и диференцирањем култура, које ће обележити развијено доба касног енеолита карпатско-подунавске области.

²⁷ Tasić 2001; Petrović, Jovanović 2002; Spasić 2010; Karmanski 1970; Medović 1976; Uzelac 2002; Govedarica 2001; Spasić 2008; Krstić 1986; Јевтић 1984; Јевтић 2001; Стојић, Чађеновић 2006; Глишић 1961.

²⁸ Karmanski 1970; Поповић 1996; Tasić 1995; Uzelac 2002; Medović 1976; Документација Покрајинског завода за заштиту споменика културе, Нови Сад; Богдановић 1985; Јевтић 1985; Сталио 1972; Стојић, Јоцић 2006.

БИБЛИОГРАФИЈА:

- Alexandrov 1995** – S. Alexandrov, The Early Bronze Age in Western Bulgaria, Periodization and Cultural Definition, in: D. W. Bailey and I. Panayotov (eds.), *Prehistoric Bulgaria*, Prehistory press, Madison Wisconsin 1995, 253–270.
- Berciu 1964** – D. Berciu, Quelques Données préliminaires concernant la civilisation de Cernavoda, *Slovenská Archeológia* XII–1, 1964, 163–268.
- Богдановић 1985** – М. Богдановић, Централна Србија у бакарно доба, *Стираништва*, 1985, 9–33.
- Bondár 2001** – M. Bondár, L'État des recherches sur la cultura de Baden en Hongrie, in: P. Roman and S. Diamandi (Hrsg.), *Cernavodă III – Boleráz ein Vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem Oberrhein und der Unteren Donau*, Symposium Mangalia/Neptun (18–24. Oktober 1999), București 2001, 437–458.
- De Capitani, Leuzinger 2001** – A. de Capitani, U. Leuzinger, Arbon – Bleiche 3 eine Jungsteinzeitliche Seeufersiedlung am Schweizerischen Bodenseeufer aus dem frühen 34. Jh.V.Chr., in: P. Roman and S. Diamandi (Hrsg.), *Cernavodă III – Boleráz, ein Vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem Oberrhein und der Unteren Donau*, Symposium Mangalia/Neptun (18–24. Oktober 1999), București 2001, 721–732.
- Драганов 1990** – В. Драганов, Култура Чернавода III на територији Бугарије и Западног Црноморског побережја, *Добруджа* 7, 1990, 156–179.
- Garašanin 1957** – M. Garašanin, Ausgrabungen in Bubanj bei Niš (Serbisches Moravagebiet), *Germania* 35, Heft 3–4, 1957, 198–207.
- Garašanin 1958a** – M. Garašanin, Kontrollgrabung in Bubanj bei Niš, *Præhistorische Zeitschrift* XXXVI, 1958, 223–244.
- Гарашанин 1958б** – М. Гарашанин, Ископавања на Бубњу код Ниша, претходни извештај за 1954–1956. годину, *Старинар* н. с. VII–VIII (1956–1957), 1958, 269–274.
- Garašanin 1959a** – M. Garašanin, Neolithikum und Bronzezeit in Serbien und Makedonien, *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 39/1958, 1959, 1–130.
- Garašanin 1959б** – М. Garašanin, Bubanj kod Niša – Naselje ranog bronzanog doba, *Arheološki pregled* 1, 1959, 26–30.
- Гарашанин 1973** – М. Гарашанин, *Праисторија на шљу СР Србије*, I том, Београд 1973.
- Garašanin 1982** – M. Garašanin, Zur Chronologischen und Kulturellen Wertung der Bubanj-Funde, *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums* 26, 1982, 154–166.
- Гарашанин, Ђурић 1983** – М. Гарашанин, Н. Ђурић, *Археолошки локалитети Бубањ и Велика хумска чука*, Ниш 1983.
- Glišić 1961** – J. Glišić, Pojava ranih bronzanodopskih kultura na Kosovu i Metohiji, *Glasnik Muzeja Kosova i Metohije* VI, 1961, 133–145.
- Govedarica 2001** – V. Govedarica, Die Funde vom typ Cernavodă III – Boleráz im ehemaligen Jugoslawien, in: P. Roman and S. Diamandi (Hrsg.), *Cernavodă III – Boleráz, ein Vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem Oberrhein und der Unteren Donau*, Symposium Mangalia/Neptun (18–24. Oktober 1999), București 2001, 358–368.
- Horváth 2001** – L. Horváth, Die Relativchronologische Position des Protoboleráz-Horizontes aufgrund seiner südlichen Komponenten, in: P. Roman and S. Diamandi (Hrsg.), *Cernavodă III – Boleráz, ein Vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem Oberrhein und der Unteren Donau*, Symposium Mangalia/Neptun (18–24. Oktober 1999), București 2001, 459–515.
- Јевтић 1984** – М. Јевтић, Ушће Слатинске реке, извештај о археолошким истраживањима у 1980. години (праисторија), *Бердајске свеске* II, 1984, 181–191.
- Јевтић 1985** – М. Јевтић, Резултати сондажних истраживања праисторијских слојева у Смољућкој пећини код Тутина, *Новопазарски зборник* 9, 1985, 21–26.
- Jevtić 2001** – M. Jevtić, On the stratigraphy of Cernavodă III – Boleráz Finds from the Djerdap Area, in: P. Roman and S. Diamandi (Hrsg.), *Cernavodă III – Boleráz, ein Vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem Oberrhein und der Unteren Donau*, Symposium Mangalia/Neptun (18–24. Oktober 1999), București 2001, 330–341.
- Kalicz 2001** – N. Kalicz, Die Protoboleráz-Phase an der grenze von zwei Epochen, in: P. Roman and S. Diamandi (Hrsg.), *Cernavodă III – Boleráz, ein Vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem Oberrhein und der Unteren Donau*, Symposium Mangalia/Neptun (18–24. Oktober 1999), București 2001, 385–435.
- Karmanski 1970** – S. Karmanski, *Bakarnodobni lokaliteti jugozapadne Bačke* I, Bačka Palanka 1970.
- Korkuti 2006** – M. Korkuti, Early Bronze Age: Milutin Garašanin's important work and the research of albanian archaeology, in: *Homage to Milutin*

Garašanin, eds. N. Tasić and C. Grozdanov, Belgrade 2006, 31–57.

Krstić 1986 – D. Krstić, Vajuga – Korbovo, Compte – rendu des fouilles exécutées en 1981, *Бергајске све-ске* III, 1986, 148–173.

Leshtakov 2001 – K. Leshtakov, The EBA Horizon of the fluted pottery in South Bulgaria, Some problems of the interpretation, in: P. Roman and S. Diamandi (Hrsg.), *Cernavodă III – Boleráz, ein Vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem Oberrhein und der Unteren Donau*, Symposium Mangalia/Neptun (18–24. Oktober 1999), București 2001, 165.

Лешаков 2002 – К. Лешаков, Бронзовата епоха в Горнотракийската низина, *Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Исторически факултет, специалност археология*, том 3, 2002, 141–216.

Lichardus, Krastev Iliev 2001 – J. Lichardus, I. Krastev Iliev, Die Cernavodă III – Siedlung von Drama – Merdzumekja in Südostbulgarien und Ihre Bedeutung für Südosteuropa, in: P. Roman and S. Diamandi (Hrsg.), *Cernavodă III – Boleráz, ein Vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem Oberrhein und der Unteren Donau*, Symposium Mangalia/Neptun (18–24. Oktober 1999), București 2001, 166–198.

Manzura 1999 – I. Manzura, Cernavoda I culture, in: L. Nikolova, *The Balkans in Later Prehistory, Periodization, Chronology and Cultural Development in the Final Copper and Early Bronze Age (Fourth and Third Millennia BC)*, 1999, 95–174.

Maran 1997 – J. Maran, Neue Ansätze für die Beurteilung der Balkanisch-Ägäischen Beziehungen im 3. Jahrtausend v. Chr., in: P. Roman, S. Diamandi and M. Alexianu (eds.), *The Thracian World at the crossroads of the Civilizations, I*, Proceedings of Seventh International Congress of Thracology, Constanța – Mangalia – Tulcea (May 1996), Bucharest 1997, 171–192.

Maran 1998 – J. Maran, Die Badener Kultur und der ägäisch-anatolische Bereich. Eine Neubewertung eines alten Forschungsproblems, *Germania* 76/2, 1998, 497–525.

Medović 1976 – P. Medović, Die Cernavoda III – kultur im Jugoslawischen Donauegebiet, *Istraživanja* 5, 1976, 105–110.

Милановић, у припреми – Д. Милановић, Налазиште Бубањ – насебински хоризонт Чернавода III културе – археолошка истраживања 1954. године (у припреми).

Morintz, Roman 1968 – S. Morintz, P. Roman, Aspekte des Ausgangs des Äneolithikums und der

Übergangsstufe zur Bronzezeit im Raum der Niederdonau, *Dacia* N.S. Tome XII, 1968, 45–128.

Němejcová-Pavúková 1964 – V. Němejcová-Pavúková, Sídliisko bolerázského typu v Nitrianskom Hrádku, *Slovenská Archeológia* XII–1, 1964, 269–280.

Němejcová-Pavúková 1979 – V. Němejcová-Pavúková, Pociatky Bolerázskej skupiny na slvensku, *Slovenská Archeológia* XXVII–1, 1979, 16–55.

Němejcová-Pavúková 1984 – V. Němejcová-Pavúková, K problematike trvania a konca Bolerázskej skupiny na Slovensku, *Slovenská Archeológia* XXXII–1, 1984, 75–146.

Németi 2001 – J. Németi, Cernavodă III – Boleráz Finds in North West Romania, in: P. Roman and S. Diamandi (Hrsg.), *Cernavodă III – Boleráz, ein Vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem Oberrhein und der Unteren Donau*, Symposium Mangalia/Neptun (18.–24. Oktober 1999), București 2001, 299–329.

Nica 2001 – M. Nica, Zur Cernavoda III – Kultur in Oltenien, in: P. Roman and S. Diamandi (Hrsg.), *Cernavodă III – Boleráz, ein Vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem Oberrhein und der Unteren Donau*, Symposium Mangalia/Neptun (18.–24. Oktober 1999), București 2001, 279–298.

Nikolić 2000 – D. Nikolić, *Kostolačka kultura na teritoriji Srbije*, Beograd 2000.

Nikolova 2001 – L. Nikolova, Approach to the genesis and initial development of the Early Bronze Age cultures in the Lower Danube basin and in the Southern Balkans, in: P. Roman and S. Diamandi (Hrsg.), *Cernavodă III – Boleráz, ein Vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem Oberrhein und der Unteren Donau*, Symposium Mangalia/Neptun (18–24. Oktober 1999), București 2001, 236–260.

Orssich de Slavetich 1940 – A. Orssich de Slavetich, Bubanĵ, eine vorgeschichtliche Ansiedlung bei Niš, *Mitteilungen der Prähistorischen Kommission der Akademie der Wissenschaften* IV. Band, Nr. 1–2, Wien 1940, 1–46.

Petrović, Jovanović 2002 – J. Petrović, B. Jovanović, *Gomolava naselja kasnog eneolita*, Novi Sad – Beograd 2002.

Поповић 1996 – Д. Поповић, Истраживање праисторијског насеља „Лице“ у Ердевику, *Раг мунџа Војводине* 37–38, 1995/1996, 1996, 7–27.

Roman 2001 – P. Roman, Die Cernavodă III – Boleráz-Kulturercheinung an der Unteren Donau, in: P. Roman and S. Diamandi (Hrsg.), *Cernavodă III – Boleráz, ein Vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem Oberrhein und der Unteren Donau*, Symposium

Mangalia/Neptun (18–24. Oktober 1999), București 2001, 13–59.

Ruttkay 2001 – E. Ruttkay, Jennyberg I – eine Boleráz Siedlung in Mödling bei Wien, in: P. Roman and S. Diamandi (Hrsg.), *Cernavodă III – Boleráz, ein Vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem Oberrhein und der Unteren Donau*, Symposium Mangalia/Neptun (18–24. Oktober 1999), București 2001, 516–540.

Séfériadès 2001 – M. Séfériadès, Dikili Tash et Cernavoda III – Boleráz: contribution aux recherches archéologiques européennes récentes sur la période de transition et le début de l'Âge du Bronze (Europe centrale et orientale), in: P. Roman and S. Diamandi (Hrsg.), *Cernavodă III – Boleráz, ein Vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem Oberrhein und der Unteren Donau*, Symposium Mangalia/Neptun (18–24. Oktober 1999), București 2001, 109–164.

Spasić 2008 – M. Spasić, Horizontal and vertical communication axis in the Middle and Late Eneolithic, *Analele Banatului, Sn., Arheologie–Istorie XVI*, 2008, 31–44.

Spasić 2010 – M. Spasić, Vinča–Belo Brdo: Vernissages of eneolithic Belgrade and its vicinity I, *Stari nar* LIX/2009, 2010, 27–51.

Сталио 1972 – Б. Сталио, *Градац, праисторијско насеље*, Београд 1972.

Стојић, Чађеновић 2006 – М. Стојић, Г. Чађеновић, *Крушевац, културна стразиографија праисторијских локалитета у зони сјава Западне Мораве и Јужне Мораве*, Крушевац 2006.

Стојић, Јоцић 2006 – М. Стојић, М. Јоцић, *Ниш, културна стразиографија праисторијских локалитета у нишкој регији*, Ниш 2006.

Tasić 1975 – N. Tasić, Černavoda III i Boleráz nalazi u jugoslovenskom Podunavlju i problem hronološ-

kog odnosa kultura bakarnog doba karpatsko-podunavskih oblasti, *Balkanica VI*, 1975, 9–21.

Tasić 1987 – Н. Тасић, Енеолит и бронзано доба североисточне Србије, *Раг Војвођанских Музеја* 30, 1987, 79–89.

Tasić 1995 – N. Tasić, *Eneolithic cultures of Central and West Balkans*, Belgrade 1995.

Tasić 2001 – N. Tasić, Die Cernavodă III – Boleráz-Kultur im westlichen teil der jugoslawischen Donauniederung, in: P. Roman and S. Diamandi (Hrsg.), *Cernavodă III – Boleráz, ein Vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem Oberrhein und der Unteren Donau*, Symposium Mangalia/Neptun (18–24. Oktober 1999), București 2001, 342–357.

Трајковић-Филиповић et al. 2008 – Т. Трајковић-Филиповић, Д. Милановић и А. Булатовић, Ревизиона археолошка ископавања локалитета Бубањ код Ниша у 2008. години, *Зборник, Народни музеј Ниш*, број 16–17, 2008, 309–318.

Uzelac 2002 – J. Uzelac, *Eneolit južnog Banata*, Vršac 2002.

Zápotocký, Zápotocká 2001 – M. Zápotocký, M. Zápotocká, Die Boleráz-Stufe der Badener Kultur in Böhmen, in: P. Roman and S. Diamandi (Hrsg.), *Cernavodă III – Boleráz, ein Vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem Oberrhein und der Unteren Donau*, Symposium Mangalia/Neptun (18–24. Oktober 1999), București 2001, 579–603.

Zmeykova 2001 – I. Zmeykova, The Cernavodă III Culture in North-Eastern Bulgaria, in: P. Roman and S. Diamandi (Hrsg.), *Cernavodă III – Boleráz, ein Vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem Oberrhein und der Unteren Donau*, Symposium Mangalia/Neptun (18–24. Oktober 1999), București 2001, 213–235.

Summary:

DRAGAN MILANOVIĆ, Institute of Archaeology, Belgrade

**THE SETTLEMENT CERNAVODA III CULTURE
ON THE SITE BUBANJ NEAR NIŠ***Key words.* – Niš, site Bubanj, Cernavoda III culture, late Eneolithic.

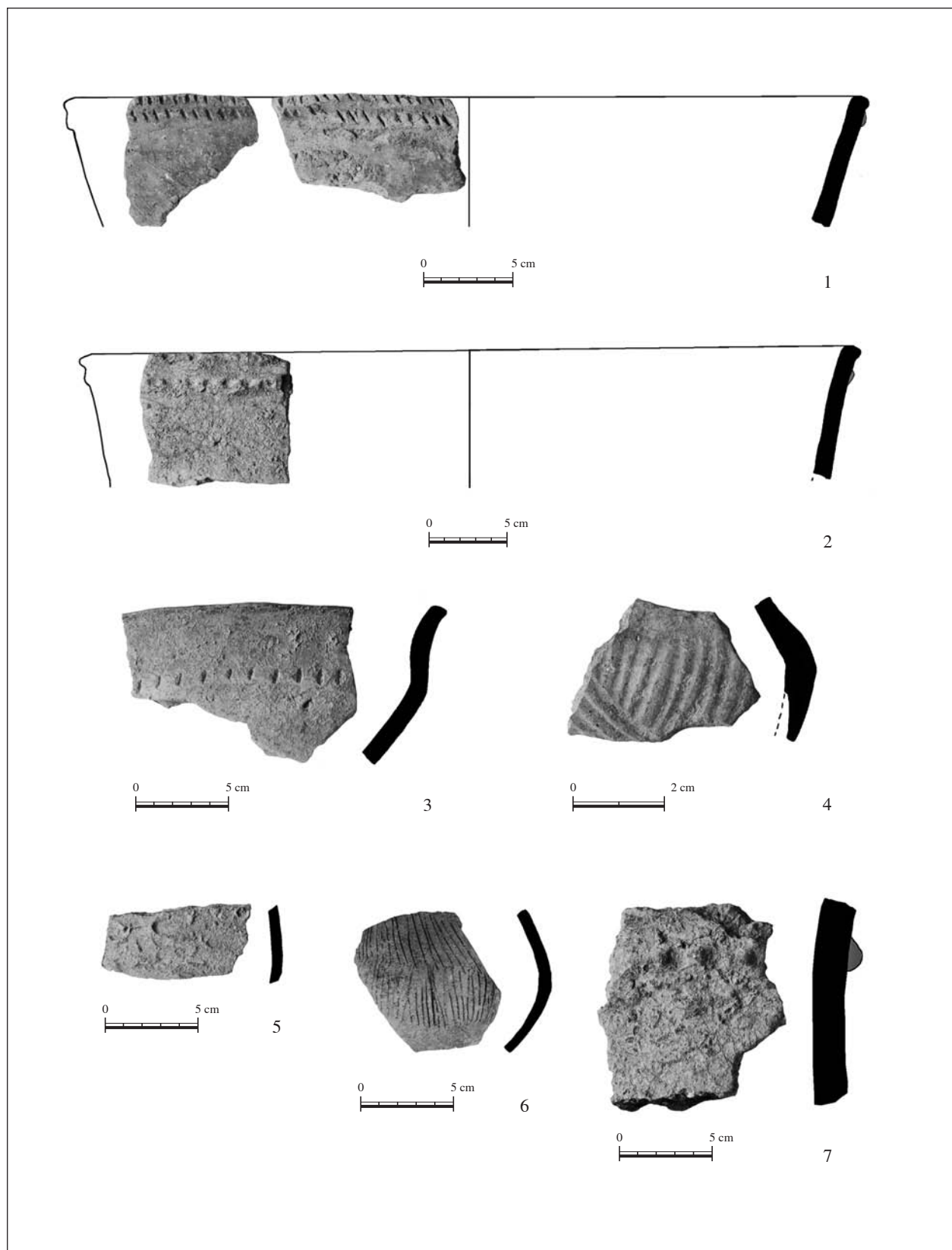
Archaeological investigations carried out between 2008 and 2010 in the east sector of site Bubanj near Niš (Plan 1; Figs. 1–3) confirmed the existence of horizon of the Cernavoda III culture. In features 22, 23 and 31, which are the remains of settlement buildings, have been found archaeological material mostly pottery vessels, which according to style of decoration, technological and morphological characteristics could be ascribed to the initial period of late Eneolithic. Also, the dwelling structures of Krivodol–Salcuța–Bubanj cultural complex have been recorded in the layer of brown soil with the remains of above mentioned Cernavoda III buildings. In the vertical stratigraphy of trench I (Fig. 4) the mentioned layer was encountered immediately under the layer of whitish/gray ashy soil and thin layer of compact soil of gray color (Fig. 5), which date from the advanced phases of the late Eneolithic and above the early Eneolithic layers. The settlement features recorded during 2009 excavations are parts of the structures from the settlement of Cernavoda III culture (Fig. 6; T. I–III). Feature 22 is section of devastated probably above-ground building, feature 23 is shallow pit and feature 31 is most probably the rubbish pit.

Very similar stratigraphy of the site had been recorded by investigations of M. Garašanin in 1954. In the layer of brown soil, the material of Cernavoda III culture was discovered in level III, and in level IV both Cernavoda III and the material of the earlier Krivodol–Salcuța–Bubanj cultural complex was

recorded. These building horizons are at different depths within approximately same area of the trench and have been identified on the basis of considerable amount of daub and stone, two floor levels, wooden building material and fragmented pottery vessels (T. IV–VI). Despite the lack of technical field documentation remains of one above ground structure could be identified at level III according to descriptions from field journal from 1954. Certain finds from level IV indicate that remains of some floors from this level could perhaps be associated with structure from the settlement of Cernavoda III culture.

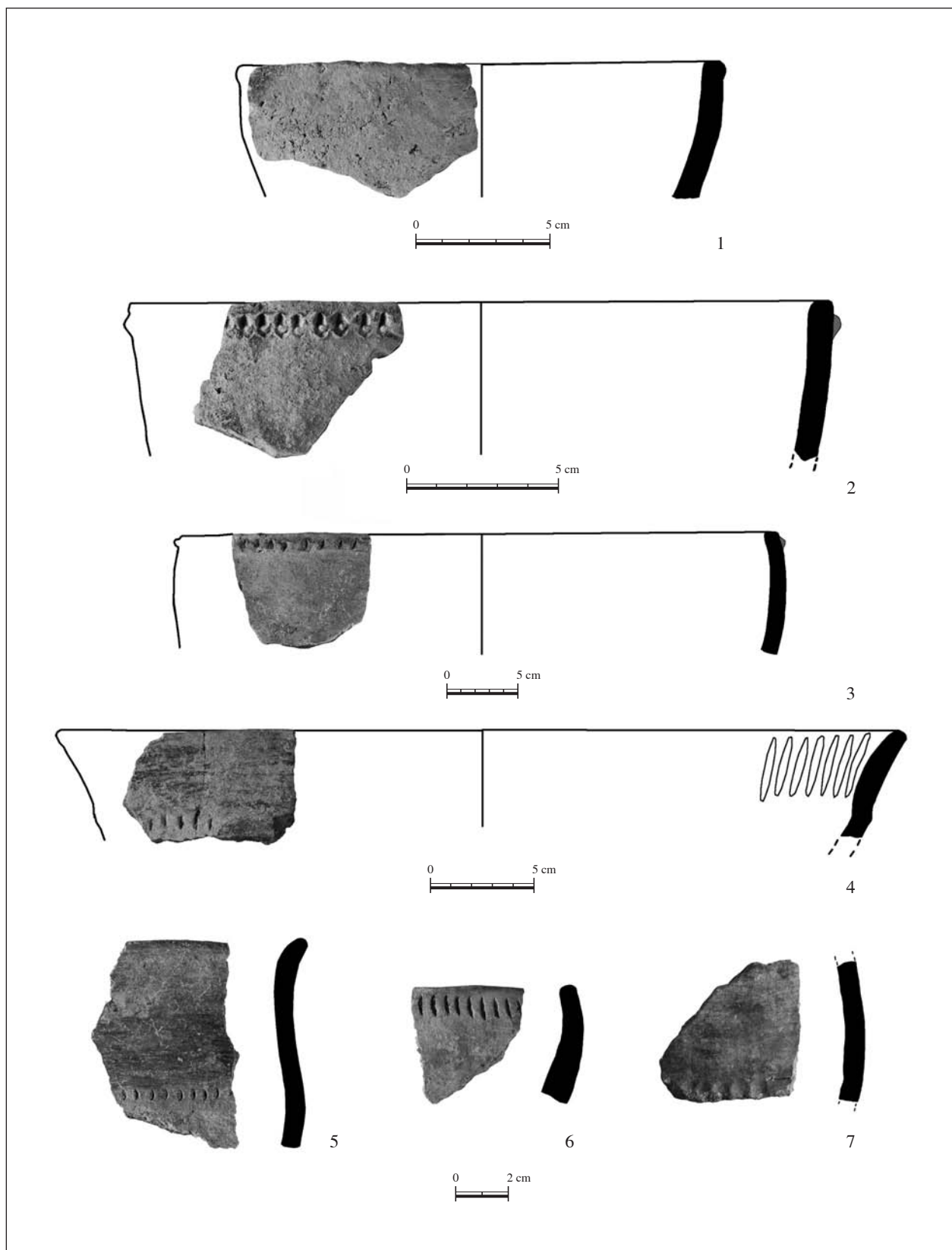
Insufficient investigations and small quantity of published material from the settlements of this period and mostly single-layered sites with poorly preserved cultural layer resulted in the fact that in certain areas there are only indications for the settlements. The position of the site at Bubanj suggests the importance of controlling the zone of confluence of the Nišava River and the South Morava River where from the roads branched toward north, south, west and east along the river valleys. The investigations of prehistoric settlements carried out so far at the site Bubanj confirm that areas of the Nišava and South Morava valley had been included in the cultural complex Cernavoda III–Boleraz, which covers rather large part of southeast and central Europe.

Translated by Mirjana Vukmanović

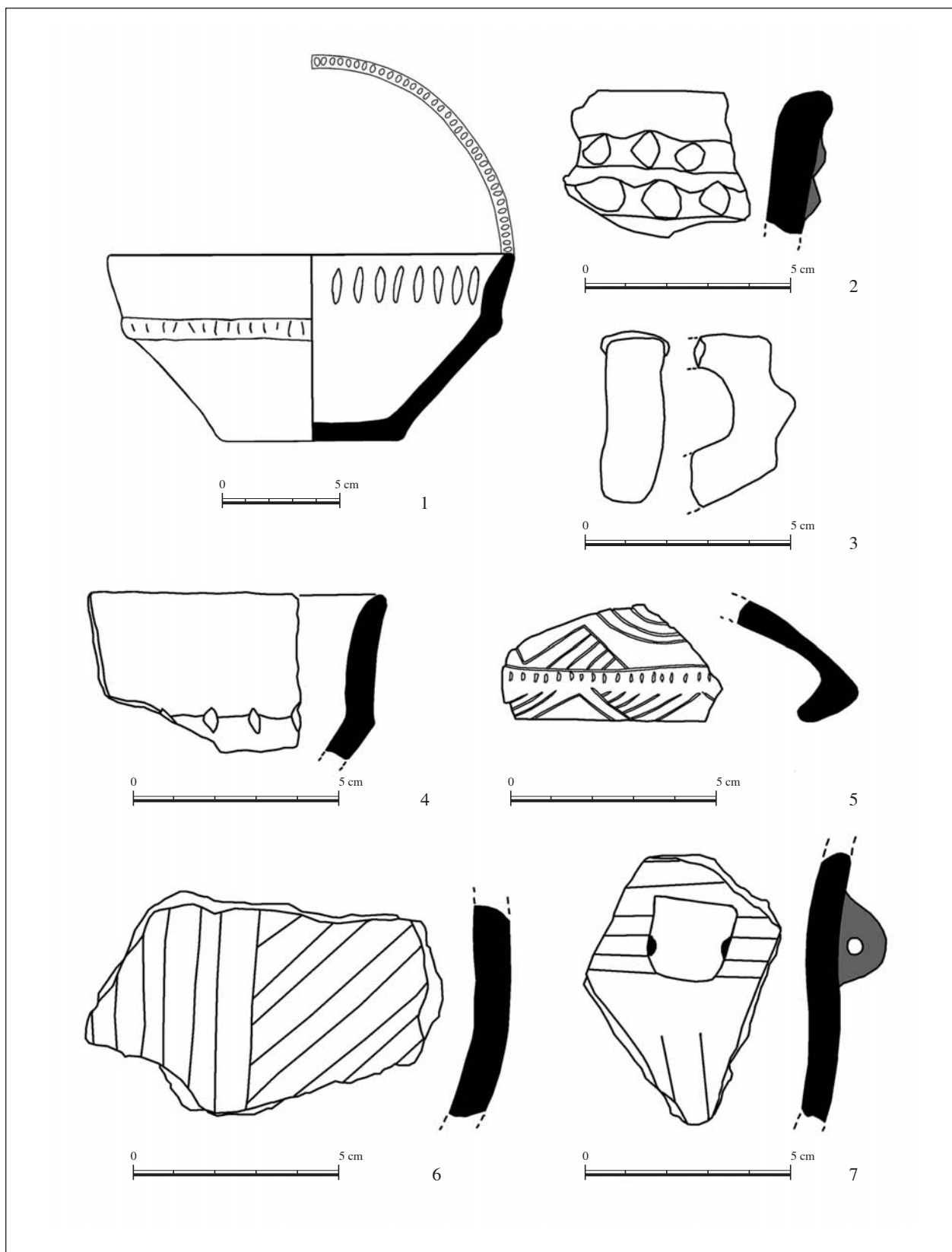
Табла I – 1–7) Налази из објекта 23

Plate I – 1–7) Finds from structure 23

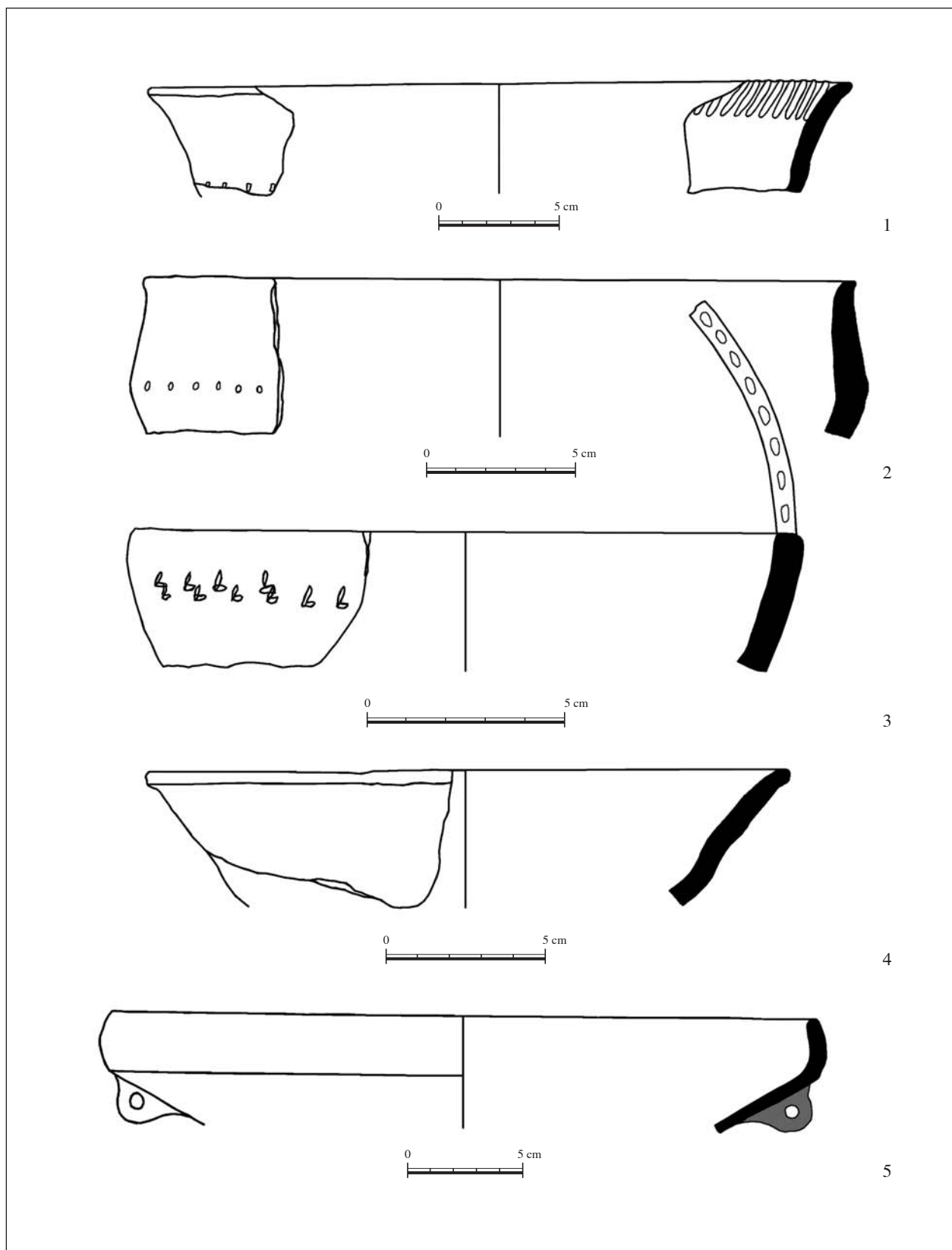

Табла II – 1–7) Находи из објекта 31

Plate II – 1–7) Finds from structure 31

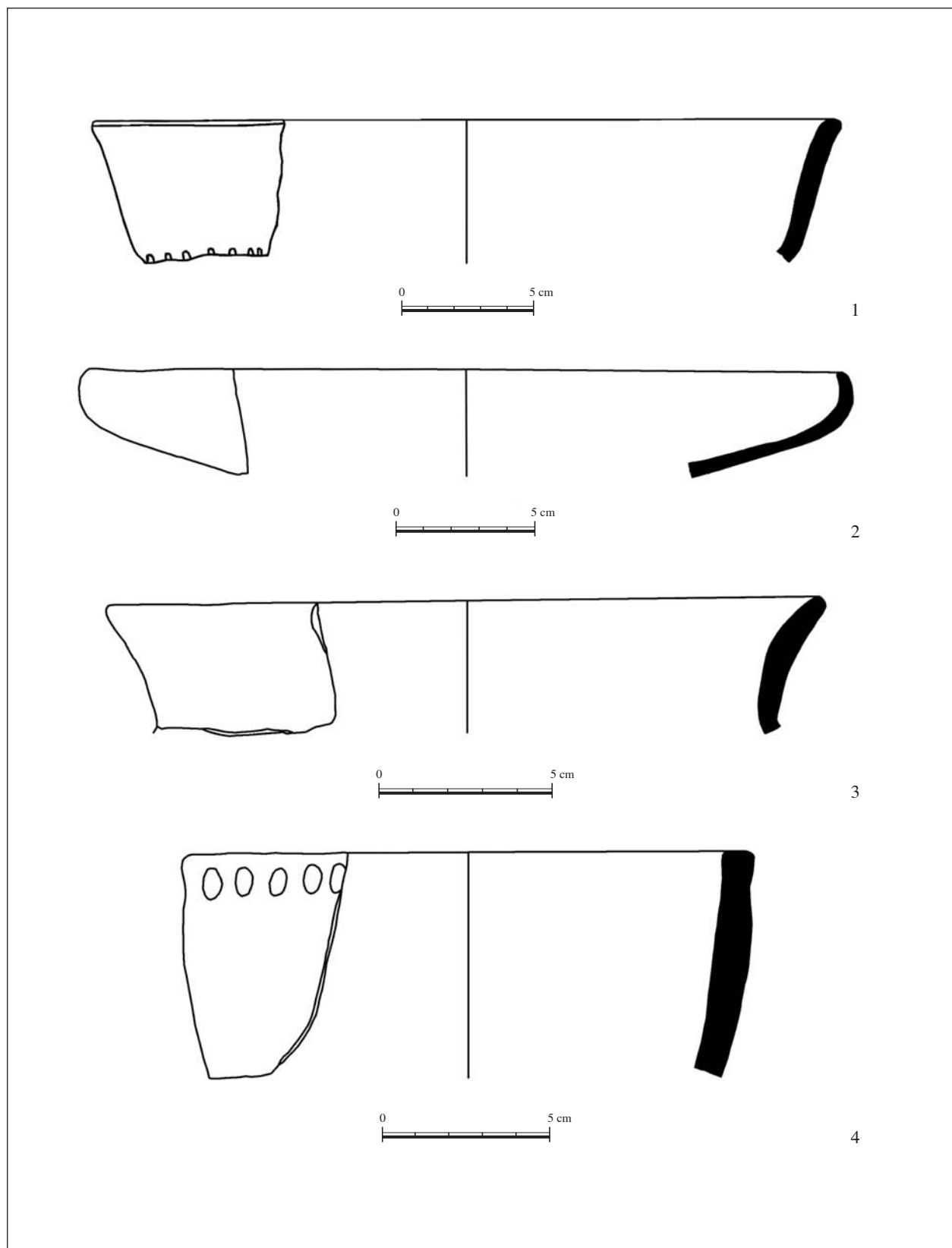

Табла III – 1) Наказ из објекта 23; 2–3) Накази из објекта 22; 4–7) Накази из слоја
 Plate III – 1) Find from structure 23; 2–3) Finds from structure 22; 4–7) Finds from cultural layer

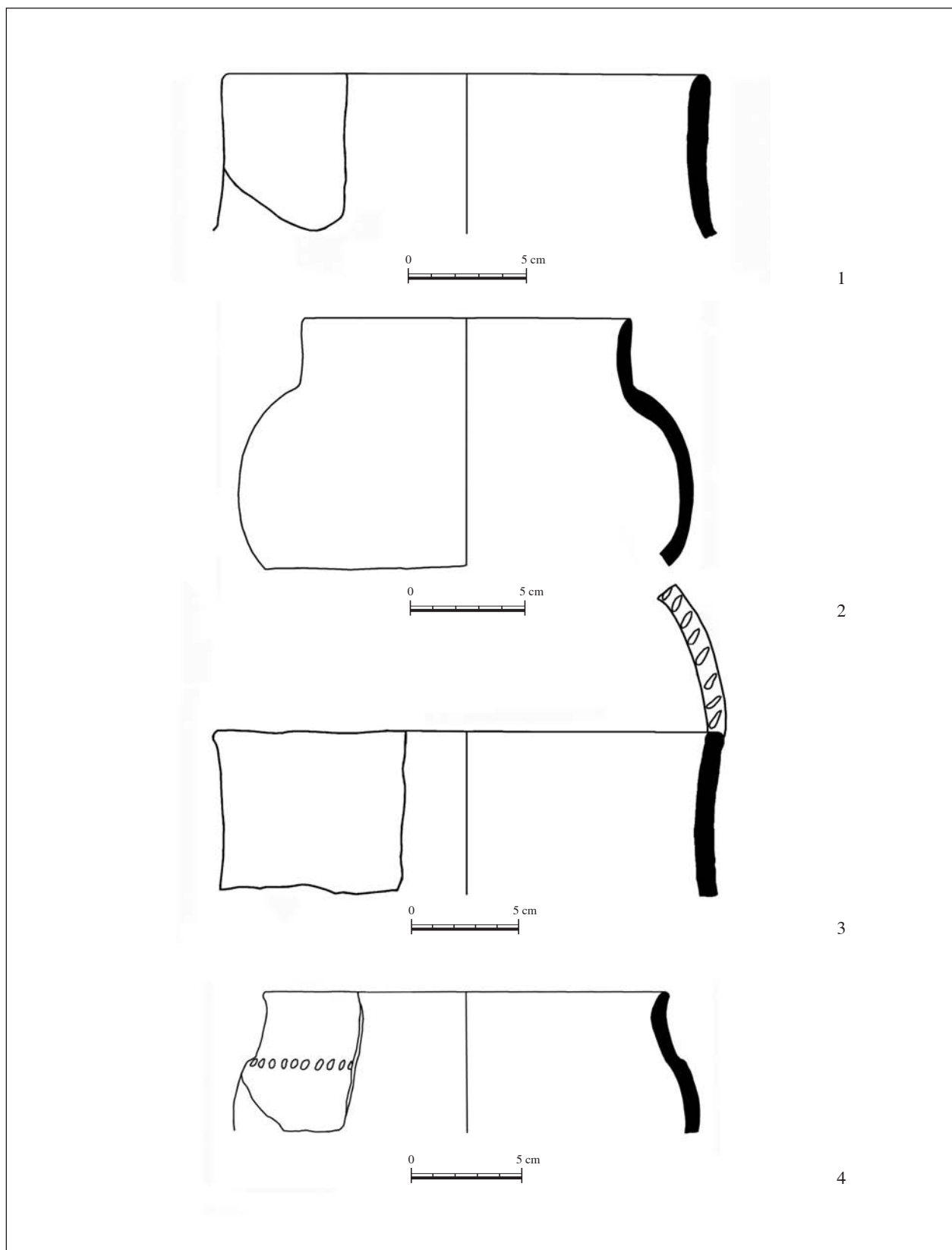

Табла IV – 1–5) Налази нивоа III

Plate IV – 1–5) Finds from level III

Табла V – 1–3) Налази нивоа IV; 4) Налаз нивоа III
Plate V – 1–3) Finds from level IV; 4) Finds from level III

Табла VI – 1–4) Налази нивоа III
Plate VI – 1–4) Finds from level III